

MURAT BEGIMOV TIN "SHAPAN APSANASI" DRAMASININ POETIKASII

Ataniyazova G.S.

Ajiniyaz atındağı Nókis Mámleketlik pedagogikalıq instituti, I.Yusupov atındağı dóretiwshilik mektebi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15710632>

Murat Begimov 2015-jılı Qaraqalpaq quwırshaq teatrına bas rejissyor etip tayınlanganınan keyin qaraqalpaq quwırshaq teatrının saxnasında tereń mazmunlı shıǵarmalar jaratılıw dáwiri baslandı desek aljaspaǵan bolamız. Onıń qálemine tiyisli "Shapan ápsanası", "Batır qoyan", "Miyнет túbi ráxát", "Qırıq qız", "Aldar kóse" hám basqa da spektaklleri quwırshaq teatrı saxnasınıń gúldástesine aylandı Al, 2016-jılı bolsa teatr Respublikalıq Quwırshaq teatrlarınıń X festivalında dramaturg P.Aytmuratovtıń "Sharyar" pyesasi tiykarında M.Begimov saxnalastirgan spektakl menen qatinasip, siyli orindi iyeledi.

Murat Begimovtıń "Shapan ápsanası" draması ertek syujetine tiykarlangan bolıp, onda ekologiyalıq, ádep-ikramlıq, insanıylıq ideyaları, qorshaǵan ortalıqqa abaylılıq penen qaraw, jaqsılıq, ádillik hám jawızlıq arasındağı gúres saxnalastırılǵan.

- Qız -Ushıp kelińler possha torǵaylar. Basqa quslar, qoyanlar hám basqa haywanlar men sizlerge iyin aǵashım menen suw tasıwǵa erinbeymen sharshamayman, suwdı meylıńiz qanǵansha ishińler.

(Nama. Quslar, bir-eki haywanlar qızdıń sheleginen suw ishe baslaydı. Bir-eki gúbelek te kelip úrkip ushadı)

Qorıqpańlar suw hámmeńizge jetedi.

- Dramadağı qız obrazı tábiyat penen únles jasaytuǵın, páklik hám jaqsılıq tımsalı.

Mástan hám Dúbeley obrazları bolsa jawızlıq, dámegóylik tımsalı sıpatında berilgen. Mısalı:

Dúbeley - Saǵan ne kerek?

Mástan - Dúbeleyjan sen maǵan járdem ber. Adamzat meniń ústimnen kúlip júr.Tek meniń ústimnen emes seniń de ústińnen kúlip júr. Ekewimiz birigip olarǵa jamanlıq oylayıq.

Dúbeley - Men ne isleyin, ayt maǵan Mástan.

Mástan - Shopannıń qızı sıyqırlı shapandı tigip bolayın dep tur. Sol shapandı joq etiwge maǵan járdem ber.

Dúbeley - Boladı mástan ol usı jerlerden ótse men shapandı tartıp alaman.

(Dúbeley ketedi)

Mástan - Boldı endi dúbeley sıyqırlı shapandı tartıp aladı. Adamlar waqtında sarayğa shapandı jetkere almasa men quwanaman! Men jeñemen! (Kúledi. Mástan ketedi. Qız qolında shapan keledi)

Qız - Biraz güllerdiñ nağısların saldım. Güller qaydasızlar, mınağan qarañlar, sizlerdi qanday shıraylı etip nağısladım. Bular nege tım-tırıs. Güller qaydasızlar.

(Izleydi. Bir-eki gül shıgıp)

Güller - Sen qız bul jerden ket! Bolmasa mına sıyqırlı shapanıñdı dubeley tartıp aladı.

(awa-awa tartıp aladı.)

Qız - Yaq bul múmkin emes.

(Dúbeley samal bolıp kelip qızdıñ qolındağı shapandı ushırıp alıp ketedi. Dúbeleydiñ kúlkisi, Qız jılaydı.)

Qız - Sahra perisi qayda bolsañ da mağan járdem ber.

Sahra perisi - Qızım men usı jerdemen.

Qız - Sahra perisi dúbeley meniñ tigip tayarlap qoyğan shapanımdı alıp ketti endi ne qılaman. Sonsha miynetim zaya bolğanı ma? Qarashaxtan xalqım endi qıynalatuğın boldı.

Sahra perisi - Qızım qapa bolma sen ele onnan da jaqsı shapan tigesen.

Qız - Waqıt az qaldı, endi men úlgere almayman.

Sahra perisi - Sen qız kúshliseñ, aqıllısañ, kúsh-jigeriñdi bir jerge jámlep házirden baslap jumısqa kirisseñ oylağan ármanlarıña jeteseñ. Sizler de járdem beriñ sahra gülleri. (güllerdiñ hawazı)

-Meniñ nağısımdı al

-Yaq menikin saladı

-Men sizlerden úlkenmen hám sulıwman. Meniñ nağısımdı saladı.

-Yaq menikin (tartıs)

Qız - Tartısapañlar hámmeñizdiñ nağıslarınızdı salaman hám heshqaysıñız qalıp qoymaysızlar aqırı sizlerdiñ qaysıñızda sıyqırlı shapanğa kerek gül bar. (Nama. Güller oynaydı, qızda olar menen oynap hár qaysısınıñ súwretin salıp júrgendey boladı, nağıslardı bir tawarğa sala baslaydı) (Qarashax sarayınıñ aldı adamlar jıynalğan)

Dramada patshaniñ balasın tek sıyqırlı shapan járdeminde emlew múmkin, yağniy xalıq danalığı hám tábiyat kúshiniñ birigiwi ğana ádillikti tiklewge uqıplı degen ideyanı beredi.

Dramalıq obraz - negizinen drama qaharmanlarınıñ háreketi tiykarında payda boladı. Dramalıq obrazlar epikalıq obrazlarğa ádewir usas bolğanı menen olar saxnada háreket etedi. Yağniy waqıya saxnada oynaladı. Jáne drama qaharmanları(konflikt hám xarakter) tiykarında háreket etedi. Olardıñ minez- qulqı menen háreketleri kóz aldınan

ótedi. Dramalıq obraz qaharmannın ishki dártleri arqalı beriledi. Máselen, kúyiniw menen súyiniwdiń ózi drama ushın tán. Bul qubılıslardı Murat Begimovtın “Shapan ápsanası” spektaklinde kóriwge boladı. Shigarmada obraz jasawdın eń tiykarǵı komponentleri portret hám peyzaj usılında berilgen. Ulıwma aytqanda, hár qanday qaharmannın sırtqı kórinisi, kelbeti, bet-álpeti arqalı bergen bolsa, ekinshi jaǵınan tábiyat qubılısları, ondaǵı haywanlar, quslardıń háreketi arqalı dramannıń kórkemlik poetikalıq ózgesheliklerin ashıp bergen. Dramada qız, quslar, haywanlar, mástan, dúbeley hám basqa da obrazlar ómirdegi qarama-qarsılıqlardıń adamǵa tán bolǵan hár túrli kózqarastaǵı, ideyadaǵı, sezimdegi insanlardıń óz maqset jolındaǵı aytısıw, shertisiw hám gúres jolındaǵı háreketleri, bir sóz benen aytqanda, jaqsılıq hám jamanlıq arasındaǵı gúresti ashıp bere alǵan.

Spektakl kompoziciyası úsh perde (kórinis) ge bólinedi. Hár bir saxna dramaturgiyalıq keskinlikti rawajlandırıp, kulminaciya hám sheshimge alıp keledi.

Birinshi kóriniste garrı hám onıń qızınıń awır turmısı, patshanın jawızlıǵı súwretlengen. Ekinshi kóriniste qızdın tábiyat penen doslıǵı, kiyikti óltirgeni ushın patshanın basına túsken qayǵılı waqıya. Al, úshinshi kóriniste bolsa qızdın sıyqırlı shapan jaratıw ushın gúresi hám qarama-qarsılıqlar sheber keltirilgen.

Dramaturg tárepinen pyesa tili hám stillik ózgesheligi tárepinen dialoglar tábiyiy, ápiwayı hám saxna háreketi ushın qolaylı bolıp, sonday-aq, muzıka hám fon sesleri kórkem tásirde kúsheytedi (karnay-surnay, dúbir, samal, quslardıń sayrawı arqalı).

Tábiyat obrazları, güllerdiń soylesiwi, yaǵnıy janlandırıw kórkem súwretlew qurallarınıń qollanıwı ertekke haqıyqılıq baǵıshlaydı. Pyesa mektep oqıwshıları tárepinen saxnalastırıw ushın oǵada qolaylı, tárbiyalıq áhmiyeti joqarı bolıp tabıladı. Sonday-aq, sahnadaǵı remarkalardı, muzıka hám ayaq oyunlar tiykarında saxnalastırıwǵa boladı.

Juwmaqlap aytqanda, “Shapan ápsanası” milliy koloritke iye saxnalıq shıǵarma bolıp, jaslardı jaqsılıq penen jamanlıqtı bir-birinen ajratıwǵa, sabırlı bolıwǵa, tábiyattı qásterlep saqlawǵa, ádillikke iseniwge úyretedi dep esaplaymız.

Ádebiyatlar:

1. M.Begimov. Shapan ápsanası. Balalar draması. Nókis. 2015 (Quwırshaq teatri)
2. К.Мамбетов. Әдебият теориясы. Нөкіс. “Билим”. 1995-Б. 65